

УДК 340.1(075.8)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.16>

АНОМАЛІЇ ПРАВОВОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОВОЇ СПАДЩИНИ: ГЕНЕЗИС, ПРОЯВИ ТА ВПЛИВ НА СУЧАСНИЙ ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК

Чувакова Г.М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0001-6380-1233*

Рязанов М.Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної теорії права та держави
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID: 0000-0003-0404-2841*

Чувакова Г.М., Рязанов М.Ю. Аномалії правової сфери в контексті правової спадщини: генезис, прояви та вплив на сучасний правовий розвиток.

Стаття присвячена комплексному дослідженню аномалій правової сфери як структурного та концептуального елементу правової спадщини, що відображає динаміку історичного розвитку права. У роботі розкрито зміст правових аномалій як відхилень від нормативної моделі, які виникають у результаті суперечностей між усталеними правовими традиціями та новими соціальними реаліями. Підкреслено, що аномалії не лише засвідчують дисфункції правових інститутів, але й виконують роль каталізаторів правової еволюції, стимулюючи трансформацію правосвідомості та оновлення правових принципів. На основі історико-правового аналізу охарактеризовано найпоширеніші форми аномалій, зокрема правовий нігілізм, правовий інфантилізм тощо. Особливу увагу приділено чинникам, що сприяють появі аномалій: політичним, правовим, організаційно-управлінським, морально-психологічним. Зазначено, що в умовах суспільних трансформацій України аномалії правової сфери стають маркерами глибинних процесів переосмислення правової спадщини, виявляючи напруження між нормативним і фактичним рівнями правового життя. Аргументовано, що подолання негативних наслідків правових аномалій потребує системного теоретичного осмислення, критичного аналізу історичного досвіду, посилення ролі правової культури та забезпечення сталості правотворчих процесів. Отримані результати відкривають нові перспективи для формування сучасних підходів до дослідження правової спадщини, уточнення понятійного апарату та вироблення практичних механізмів мінімізації правових відхилень у сучасній правовій системі. Особливу увагу приділено тому, як аномалії проявляються у різних історичних періодах. Результати наукового дослідження дозволяють окреслити наслідки правових аномалій, зокрема порушення прав і свобод громадян, правові конфлікти, нестабільний правовий порядок та загроза легітимності правової сфери. Зроблено обґрунтований висновок стосовно того, що розгляд аномалій правової сфери у контексті правової спадщини є актуальним питанням на сьогодні і відкриває нові перспективи та методологічні орієнтири для здійснення подальших наукових, теоретичних й практичних розробок.

Ключові слова: право, аномалія, правова аномалія, аномалія правової сфери, аномалії у правовій спадщині, правосвідомість, правовий розвиток, правова поведінка, правова культура, верховенство права, держава, громадянське суспільство.

Chuvakova H. M., Ryazanov M. Yu. Anomalies of the legal sphere in the context of legal heritage genesis, manifestations and influence on modern legal development.

The article is devoted to a comprehensive study of anomalies in the legal sphere as a structural and conceptual element of the legal heritage, reflecting the dynamics of the historical development of law. The work reveals the content of legal anomalies as deviations from the normative model, which arise as a result of contradictions between established legal traditions and new social realities. It is shown that anomalies not only testify to the dysfunctions of legal institutions, but also act as catalysts of legal evolution, stimulating the transformation of legal consciousness and the renewal of legal principles. Based on historical and legal analysis, the most common forms of anomalies are characterized, in particular, legal nihilism, legal infantilism, etc. Special attention is paid to the factors that cause the appearance of anomalies: political, legal, organizational and managerial, moral and psychological.

It is noted that in the conditions of social transformations of Ukraine, anomalies of the legal sphere become markers of deep processes of rethinking the legal heritage, revealing the tension between the normative and actual levels of legal life. It is argued that overcoming the negative consequences of legal anomalies requires systematic theoretical understanding, critical analysis of historical experience, strengthening the role of legal culture and ensuring the sustainability of law-making processes. The results obtained open up new prospects for the formation of modern approaches to the study of legal heritage, clarification of the conceptual apparatus and development of practical mechanisms for minimizing legal deviations in the modern legal system. Special attention is paid to how anomalies manifest themselves in different historical periods. The results of the scientific research allow us to outline the consequences of legal anomalies, in particular, violations of the rights and freedoms of citizens, legal conflicts, unstable legal order and the threat to the legitimacy of the legal sphere. A well-founded conclusion has been made that the consideration of anomalies in the legal sphere in the context of legal heritage is a relevant issue today and opens up new prospects and methodological guidelines for further scientific, theoretical and practical developments.

Key words: law, anomaly, legal anomaly, anomaly of the legal sphere, anomalies in legal heritage, legal consciousness, legal development, legal behavior, legal culture, rule of law, state, civil society.

Постановка проблеми. Виникнення аномалій правової сфери нерозривно пов'язане з генезисом права, оскільки аналізуючи цю проблематику можна прослідкувати ставлення людей до права, визначити рівень їх правосвідомості та виявити специфічні прояви правових аномалій на різних етапах становлення правових систем. До того ж дослідження аномалій правової спадщини відіграє важливу роль у контексті загроз соціальної безпеці, адже вони взаємопов'язані з якістю світогляду людей, а також із єдністю суспільства стосовно конкретної мети, певних цілей, цінностей.

Мета дослідження. Мета полягає в здійсненні всебічного теоретико-правового аналізу аномалій правової сфери в контексті правової спадщини, з'ясуванні їх генезису, сутності та форм прояву, визначенні ключових чинників їх виникнення, а також обґрунтуванні їхнього впливу на сучасний правовий розвиток і формування ефективних підходів до мінімізації негативних наслідків таких відхилень у правовій системі. Крім того, робота спрямована на виявлення закономірностей трансформації правових аномалій у різні історичні періоди та аналіз їх ролі як каталізаторів еволюції правової свідомості. Отримані результати покликані сприяти глибшому розумінню природи правових відхилень і зміцненню правової культури, враховуючи умови сучасних суспільних трансформацій.

Стан опрацювання проблематики. Деякі аспекти, які стосуються аномалій правової сфери описуються в працях українських дослідників, а саме у роботах Дьоміної К.А., Герасіної Л.М., Погрібної В.Л. тощо. Значна кількість наукових публікацій, присвячених правовій спадщині, належить Рязанову М.Ю., Оборотову Ю.М. Напрацювання вітчизняних науковців становлять важливий внесок у вивченні цього феномену. Проте питання аномалій правової сфери в контексті правової спадщини все ще досліджене недостатньо й потребує ґрунтовнішого теоретичного осмислення. Здійснення такого аналізу суттєво збагатило б теоретичну базу сучасної юридичної науки.

Виклад основного матеріалу. В епоху різноманітних трансформацій, активної глобалізації та інших чинників, що можуть розхитувати стабільність національного права, актуальною проблемою є збереження цілісності права, його використання та забезпечення наступності у подальшому розвитку. Рішення вказаної проблеми полягає у відтворенні національного правового минулого, яке можна визначити як – правова спадщина [1, с. 119].

Під правовою спадщиною можемо розуміти відповідну сукупність ідей, принципів, норм, інститутів й правових традицій, що сформувалися в межах історичного розвитку людства і котрі передаються з покоління в покоління.

Отже, правова спадщина є не лише історичною сукупністю норм і доктрин, а цілісним духовно-культурним феноменом, який відображає еволюцію людського розуміння справедливості, свободи та порядку. Вона формує основу сучасного правового мислення, з'єднуючи минуле й майбутнє, традицію й інновацію.

З філософсько-правової точки зору аномалії певною мірою відображають суперечності між нормативним та реальним. Саме в аномаліях здебільшого проявляється діалектика розвитку, а конфлікти між старим й новим відкривають шлях до якісної трансформації суспільних відносин та переосмислення сутності права. Враховуючи сутність права, його зміст, закономірності й форми, аномалії не вважаються істотними, проте вони дійсно існують в правовій реальності та становлять одну із сторін права. Аномалії можуть бути проявом нестабільності, в той час як стабільність ми шукаємо у спадщині.

Продовжуючи думку підкреслимо, що загальна теорія права розуміє юридичну аномалію як відхилення від норми, що має негативне, шкідливе значення. У цьому контексті аномалія розгля-

дається як відхилення від норми, від загальної закономірності; неправильність, ненормальність [2, с. 33].

Загалом правова спадщина має досить широкий зміст і охоплює весь комплекс правових явищ, враховуючи законодавство у його реальному втіленні та рівень розвитку правової культури певного суспільства. Кожна історична епоха передає не лише великий нормативний матеріал, результати правозастосувальної діяльності, а також їх сприйняття попередниками, відображене у наукових концепціях та повсякденній правосвідомості.

Аномалії правової спадщини проявляються у тих моментах, коли традиційні принципи, інститути чи норми права перестають відповідати новим соціальним реаліям, моральним орієнтирам або рівню розвитку суспільної свідомості.

Проблема аномалій правової сфери вважається досить поширеною як у науковій, так і в практичній сферах, вона проявляється у свідомості людей, культурі, політиці, законотворчості, в державній, громадській діяльності, а також серед представників певних груп населення. Водночас рівень соціальної безпеки безпосередньо залежить від світоглядної зрілості населення та єдності суспільства навколо спільних цілей і цінностей, тому дослідження правових аномалій як чинника загроз соціальній безпеці набуває особливої актуальності в сучасних умовах.

Загалом термін «аномалія» дуже широкий і може містити як фізичний, так і психічний стан, тобто деяку патологію. Однак нас цікавить протилежність та відхилення від правових приписів, від правових норм, тому ми говоримо про аномалії у правовій сфері [3, с. 157].

Розглядаючи аномалію крізь філософський аспект, можна стверджувати, що вона постає як явище, що виходить за межі звичних закономірностей буття, підриває встановлені норми та принципи. У найширшому сенсі аномалії являються відхиленнями від того порядку, який вважався усталеним у певній системі цінностей або світогляді. У правовому контексті аномалії набувають свого особливого значення, оскільки право за своєю сутністю тяжіє до стабільності, передбачуваності та рівноваги. Проте історія цивілізацій свідчить, що саме через аномальні явища відбувався поступовий розвиток правових систем, оновлення їхніх засад та принципів.

Найдавніший різновид правових аномалій, виникнення якого вдається прослідкувати ще з часів Київської Русі – це правовий нігілізм. У вказаний період відбувалося формування писаного права та утверджувалась держава. Основними джерелами цих процесів були: звичаєве право, устава, уставні грамоти князя, Візантійські збірки норм. Це породжувало певну розбіжність між новими установками та усталеними практиками правового життя. Вказане віддзеркалювалось на несприйнятті народом установлених правил, породженням дуалізму у правовому регулюванні і, як наслідок, підвищення репресій. Тобто відбувалась розсинхронізація між тим, що очікував народ (внутрішні установки) і що від народу вимагала влада (зовнішні установки).

Головними факторами поглиблення та поширення правового нігілізму в той час були: відсутність демократичних традицій державотворення; неконтрольований самосуд і відсутність рівності перед судом; значна кількість репресій з боку органів влади; декларативний характер правових норм; викорінення інакомислення; відсутність у більшій частині населення доступу до нормативних документів; маніпулювання правовими нормами з боку первинних знавців норм на свій розсуд, обмежуючи тим самим права та свободи людини; застосування насилля у вирішенні конфліктів у суспільстві, беззаконня [4, с. 489].

За радянських часів певною мірою проявлявся такий вид правових аномалій, як правовий інфантилізм. На той час здебільшого домінували прагматичні підходи до права. Право визначали як знаряддя, «силовий» інструмент перетворень в суспільстві. У населення переважала позиція, згідно якої для вирішення проблем в певній галузі суспільних відносин достатньо було прийняти відповідний закон. Проте поспішне закріплення абсолютно нових принципів в законах призвело до «оксамитового» втілення демократії в Україні. Невиконання «ідеальних проєктів», які були спрямовані на інфантильно налаштовані маси призвело до втрати довіри до влади [5, с. 219].

Проблема аномалій правової сфери у правовій спадщині розглядалася через різноманітні філософсько-правові підходи, кожен із яких по-своєму пояснював природу відхилень у розвитку права. Сучасне розуміння цієї проблеми тяжіє до системно-діалектичного підходу, який бачить у аномаліях не тільки загрозу, а й ресурс для оновлення правових структур.

Після здобуття Україною незалежності збільшилась кількість чинників, що зумовлюють появу правових аномалій та які здійснюють вплив на правосвідомість. У суспільствах перехідного типу різного роду відхилення у правосвідомості мають здатність до поширення. Як правило, одним із основних об'єктивних факторів виникнення правових аномалій являється історично успадкована неповага до права численними суб'єктами від часів, коли Україна знаходилась під впливом інших держав.

Варто зазначити, що правові аномалії можуть виникати під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. Зокрема, одним із таких чинників є наступність нігілістичних традицій: впродовж

попередніх століть в суспільстві формувалося нігілістичне, зневажливе відношення до норм, прийнятих в інтересах влади та впроваджувалися з порушеннями принципів справедливості, свободи, рівності. Саме в радянський період описане набуло особливого поширення, оскільки на державному рівні активно аргументувалися ідеї щодо відмирання права і держави за соціалізму, а також пріоритету всесвітньої пролетарської революції над правами людини.

Недосконалість та дещо низька розвиненість демократичної й правової держави призводить до порушення принципу поділу влад, збоїв у функціонуванні державного механізму та правової системи. У результаті виникає протистояння між гілками влади, поширюються корупційні прояви державних службовців. Зазначений об'єктивний чинник породжує недовіру до діяльності державного апарату, невпевненість у майбутньому, знижує віру в регулятивну силу права. Деякі учасники суспільних відносин применшують значення правових цінностей, що, зі свого боку, сприяє появі нових видів правових аномалій.

Так, можна підкреслити, що на формування правових аномалій впливають різного роду чинники політичного, правового, організаційно-управлінського та іншого характеру. Зокрема, серед політичних чинників варто виокремити правову нестабільність, допущення помилок у процесі проведення державних реформ, непослідовність у внесенні змін до різних сфер суспільного життя, а також відсутність належного нагляду за діяльністю вищих посадових осіб.

До правових належать: недостатня спроможність державних органів забезпечити реалізацію принципів верховенства права, законності, дотримання прав та свобод людини і громадянина; розповсюдження правового нігілізму серед населення, а також серед органів державної влади та місцевого самоврядування; відсутність системності в законотворчій діяльності; часті зміни й доповнення до законів, що не сприймаються суспільством; наявність прогалин і колізій у законодавстві; вибіркоче застосування правових норм, яке сприяє поширенню корупції та злочинності.

Організаційно-управлінські чинники охоплюють недосконалість органів влади, проблему з формуванням кадрового складу державних структур та неефективність механізмів державного управління.

В державах перехідного типу незрілість громадянського суспільства являється провідним об'єктивним чинником деформації правосвідомості. Незріле громадянське суспільство не в змозі забезпечити належний контроль за діяльністю державних органів, що призводить до впевненості посадових осіб у безкарності та до непрозорої діяльності влади [6, с. 11].

Таким чином, серед найпоширеніших причин виникнення аномалій правової сфери доцільно назвати невисокий рівень правової культури, недосконалість і неефективність правових актів, незгоджене, суперечливе та нестабільне законодавство.

На думку М. П. Козирєва, на основі вказаних чинників проявляються і морально-психологічні, пов'язані з деморалізацією суспільства, нехтуванням усталеними цінностями, відчуттям безкарності за порушення законності, зневірою населення в позитивні наміри політичного керівництва, професійною і моральною деформацією посадових осіб [7, с. 200].

Аномалії правової сфери обумовлюються, крім того, внутрішніми чинниками, з-поміж яких варто виокремити: вразливість особи перед тиском суспільства; наявність стереотипного мислення та усталених шаблонів уявлень, поведінки; індивідуалістичну позицію й небажання брати на себе ті чи інші зобов'язання та нести відповідальність; існування правового вакууму; прояви політичного радикалізму та ін..

Вказане пояснюється тим, що, по-перше, аномалії виявляються у колізіях між правовими традиціями і сучасними цінностями. Наприклад, спадкові норми римського чи феодального права довгий час вступали в суперечність із ідеями рівності, свободи осіб та прав людини. Подібні зіткнення старого й нового права є класичними проявами аномалій правової сфери, які сигналізують про необхідність переосмислення основоположних принципів.

По-друге, спостерігається викривлення функцій правових інститутів, коли вони діють всупереч своїй первинній меті. У вказаному випадку аномалії проявляються у функціонуванні правових інститутів, які втрачають свій первісний сенс або починають діяти всупереч меті, для якої першочергово були створені. Так, судові чи конституційні органи, що замість охорони прав сприяють утвердженню авторитарних режимів, стають прикладом аномального викривлення правового механізму.

По-третє, можна виділити цивілізаційні зіткнення правових культур, коли запозичення чужих правових моделей призводить до появи «гібридних» систем, що не повністю відповідають ані традиції, ані новим реаліям.

Висновки. Комплексне дослідження аномалій правової сфери в контексті правової спадщини стосовно гарантій прав і свобод людини в історичному вимірі та в умовах сучасних викликів, дає змогу детальніше усвідомити витоки та розвиток правової спадщини й визначити ефективні шляхи подолання правових аномалій.

Зважаючи на вказані положення, під правовою спадщиною можна розуміти складну систему, що містить в собі весь спектр правових норм, які були історично сформовані й успадковані від попередніх поколінь, а також принципів, інститутів, цінностей і досвіду. Вона виступає ключовим підґрунтям для функціонування, підтримки та розвитку національної правової системи, гарантуючи її стабільність, наступність і закономірність еволюції.

Отже, правова спадщина має вагоме значення в українському політико-правовому просторі та покликана відіграти важливу роль у здійсненні правової реформи. Її осмислення дає змогу науковцям, законодавцям і політичним діячам визначити найдоцільніші шляхи для відродження національного права й правової культури.

Держава, своєю чергою, повинна докладати всіх зусиль задля збереження правової спадщини свого народу, особливо тієї, що відображає правовий досвід поколінь і є невід'ємною складовою соціального та правового розвитку. Адже формуючи сучасне правове суспільство, важливо активно застосовувати надбання, створені й збережені нашими предками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рязанов М. Ю. Правова спадщина: питання інтерпретації. Юриспруденція сьогодні: між апологією і креативністю. Пам'яті проф. Ю.М. Оборотова: (до 75-річчя від дня народж. д. ю. н., проф. Ю.М. Оборотова): матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(Одеса, 17 верес. 2021 р. / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія»; за заг. ред. А.Ф. Крижановського. Одеса: Фенікс, 2021. С. 119–122. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19561>.
2. Новий тлумачний словник української мови. Для студ. вищих та серед. навч. закл. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Аконті, 1998. (Нові словники). Т. 1: А–Є. [Б. м.]: [б.в.], 1998. 910 с.
3. Чувакова Г.М. Деякі аспекти правових аномалій. *Юридичний науковий журнал Lex Portus*. Одеса. 2017. № 3(5). С. 155–161. URL: <http://hdl.handle.net/11300/8676>.
4. Дьоміна К.А. Правовий нігілізм в Україні: випадковість чи закономірність? Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 488–490. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/63977>.
5. Герасіна Л.М., Погрібна В.Л. Позиція правового інфантилізму як деформація правосвідомості українського соціуму. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. No 2 (29). С. 219–222.
6. Ганьба Б.П., Ганьба О.Б. Фактори, що спричиняють формування дефектної правосвідомості у суспільствах перехідного типу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2012. Вип. 2. С. 6–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2012_2_3.
7. Козирев М.П. Чинники та форми деформації правосвідомості *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. No 2. С. 196–206. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/1040>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026